

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТРИЗУБА ЯК СИМВОЛУ УКРАЇНИ

В статті здійснено історичний екскурс в процес становлення тризуба як національного, а потім державного символу України.

Ключові слова: знаки-символи, атрибутика, державна та національна символіка, Малий Герб України, Великий Герб України.

В сучасній українській культурі збереглися священні знаки-символи, історія виникнення яких сягає в глибину тисячоліть Тризуб є одним з найархаїчніших найпоширеніших сакральних знаків людської цивілізації.

З тризубом зображалися грецький Посейдон, римський Нептун, індійські Шива та Вішну, скіфський Тагимасад¹. Тризуб є одним із знаків Трійці має п'ять різновидів, кожен з яких, в свою чергу має безліч варіантів, що різняться переважно більшим чи меншим ускладненням малюнка.

На території України знайдено наскельні малюнки із зображенням тризуба, датовані IV – III тис. до н. е. За доби Трипільської культури бачимо його у вигляді рельєфних наліпів та в зображеннях трипалого божества на керамічних горщиках². Тризуб був відомий в Ольвії, Боспорському царстві, Урарту, Ірані, Індії, його зображення використовували представники крито-мінойської культури (III – I тис. до н.е.), сармати, царські скіфи, руські князі³.

Класичний Тризуб є державним національним гербом України Різновиди Тризуба (трикутні корони, тризубчасті вежі, потроєні знаки трилисники, тощо) збереглися в національних гербах усіх нащадків причорноморських аріїв, що розселилися у Європі та Азії.

В Індії, у штаті Джамму і Кашмір, височить священна гора з трьома вершинами, Вайшну Деві – Великої Матері. Під охороною жерців за трьома магічними каменями знаходиться її величезна бронзова фігура з тризубом у правій руці. Один з елементів сучасної національної символіки Індії нагадує український тризуб називається "тришуб"⁴.

Тризуб символізує ту ж саму трійцю життєтворчих енергій, що й хрест та шестикутна зірка, тобто Мудрість, Знання і Любов, або Вогонь, Воду і Життя, або Янь, Інь і Ці, однак, не як початковий процес породження третьої сили двома первинними, а вже як другу стадію цього процесу, тобто як дію трьох рівноправних сил, що виходять з єдиного спільного для всіх джерел – Абсолюту (Вакууму, Дао)⁵.

Історія національно-визвольних рухів свідчить, що в моменти їхнього піднесення суспільна увага завжди була прикована до національної символіки. Це цілком природно, бо національні символи не випадкові знаки барви Бони постають внаслідок історичного та культурного розвитку народу тісно пов'язані з його духовністю, прагненням до єднання, готовністю до здійснення своїх національних завдань та забезпечення національних інтересів.

Українська державна символіка відображає традиційну українську символіку, що формувалася протягом тисячоліть і належить до найбагатших та найзмістовніших символічних систем людства.

З найдавніших часів тризуб шанується як магічний знак, свого роду оберіг. Це зображення археологи зустрічали у багатьох пам'ятках культури, датованих першими століттями нашої ери. Відомий він серед народів Сходу, Середземномор'я з найдавніших часів, на українських землях – з II ст. Існує до тридцяти теорій походження і значення тризуба (сокіл, якір, спис,

триєдності світу тощо)⁶. Тризуб, родовий знак Рюриковичів часів Київської Русі Перша згадка у літописах про ці знаки належить до X століття. Посли київського князя Ігоря (912 – 945 рр.) при укладанні договору з візантійцями мали свої печатки з тризубами.

За часів Київської Русі тризуб вважався великокнязівським знаком його зображення археологи знаходять на монетах, печатках, посуді, цеглі, настінних розписах Київський князь Володимир Святославович (980 – 1015 рр.) карбував тризуби на монетах, де з одного боку зображувався портрет володаря а з іншого – тризуб напис "Володимир на престолі, а це його срібло".

Тризуб символізував поділ Всесвіту на небесне земне й потойбічне, поєднання Божественного, Батьківського й Материнського священних начал, трьох природних стихій повітря, води землі⁷.

Тризуб символізує ту ж саму трійцю життєтворчих енергій, що й хрест та шестикутна зірка, тобто Мудрість, Знання і Любов (або Вогонь, Воду й Життя). Тому тризуб можна зустріти на цеглі Десятинної церкви, на плитах Успенської церкви у Володимирі-Волинському, його зображення знайдено на варязькому мечі в гербі французької королеви Анни, на надгробку Св. Еріка у Швеції тощо⁸.

На час прийняття Руссю-Україною християнства тризуб був настільки популярним, що хрест довелось об'єднати з ним в один знак для сприймання широкими верствами народу. Поєднання хреста й тризуба сьогодні височить над Києвом на маківці реставрованих Золотих воріт на маківках Володимирського собору (де тризуб уже ледь помітний)⁹.

Кожен символ ставить акценти на різних аспектах світобудови, графіка кожного знаку лаконічна чітка і промовиста. Якщо хрест концентрує увагу на значимості для світобудови третьої сили, то тризуб, відображаючи як триєдність світобудови, так троїстість полум'я енергії, принцип вогню і поступу.

У прямих предків сучасних українців – слов'янського племені полян, званих також "русь" і "сколоти", як в їхніх попередників, панувала трикомпонентна структура суспільства і була поширена легенда про походження полянської (Київської) держави від трьох братів, які "сіли" на трьох київських горах¹⁰. Зверхники полян-русів, київські князі, так само, як царі скіфів, карбували на своїх монетах знак Трійці – Тризуб¹¹.

Поряд з офіційною функцією державного релігійного символів Тризуб має на Україні також широку естетичну функцію та функцію оберегу. Тризуб зображався як в орнаментах тканин, килимів, карбування, так і в рукописних текстах книг, на монетах і печатках, на ювелірних виробках, державних відзнаках, підвісках і навіть на посуді¹².

Культ тризуба в орнаментуванні українських рукописів зникає, на жаль, у XVII ст. разом із заміною рукописів друкованими книжками. Однак у народному побуті найменш денаціоналізованих, гірських районів України він живе й досі. Так, у Карпатах, під Різдво чи Йордан, селяни деяких сіл донедавна малювали на своїх хатах споконвічні магічні знаки тризуба.

У грудні 1917 року Українська Центральна Рада прийняла тризуб в якості герба УНР. Фактично це було схвалено 18 січня 1918 року. Державний герб УНР (тризуб на синьому тлі) був ухвалений 12 лютого 1918 року Малою Радою в Коростені. 22 березня 1918 року тризуб та жовто-блакитний прапор були затверджені Центральною Радою. За гетьманського уряду П.Скоропадського порядок кольорів у прапорі було змінено на синьо-жовтий¹³. 1 березня 1918 року проголошено законний герб, на виконання якого 22 березня 1919 року було викладено опис герба з тризубом як головним його елементом. З 22 січня 1919 року згідно з законом про Злуку тризуб увійшов у крайовий герб Закарпатської області УНР. Залишався він головним елементом гетьманської держави П.Скоропадського, а потім Директорії¹⁴.

У перше конституційно тризуб був оформлений, як державний герб у травні 1920 року Всеукраїнською Національною Радою, а вдруге спеціальною "Урядовою Комісією по виготовленню Конституції Української Держави" 1 жовтня того ж року.

У березні 1939 р. тризуб став державним гербом Карпатської Русі, що проголосила самостійність після розділу Чехословацької республіки.

У радянській Україні тризуб піддавався забороні, офіційній дискредитації, попри це залишаючись символом національно-визвольного руху¹⁵.

Процес розробки зовнішньої атрибутики сучасної Української держави також не завершений.

15 січня 1992 року музична редакція Державного гімну була затверджена Верховною Радою України. 28 січня 1992 року постановою Верховної Ради Державним прапором України затверджено синьо-жовтий стяг, а 19 лютого 1992 року Верховна Рада затвердила тризуб як малий герб України та головний елемент великого Державного герба.

Як відомо Великого Державного герба в Україні ще не затверджено, але в ескізах основним елементом виступає тризуб. У січні 2001 року до Верховної Ради України надійшов законопроект "Про великий Державний герб України (реєстраційний № 5274 – 1). Документом пропонується затвердити великий Державний герб України, який є зображенням на синьому щиті золотого знаку княжої держави Володимира Великого (малого Державного герба України); над щитом – відтворення великокняжого вінця синьо-золотого шатра. По обидва боки щита від щита зображено щитотримачів: справа – золотого лева, зліва – козака з мушкетом. Під щитом – стрічка, що поєднує національні кольори – синій та жовтий; під стрічкою – золоті колоски пшениці, скріплені кетягом калини, вказується у пояснювальній записці до великого Державного герба України. Його автори пропонують обрати згідно з Конституцією основними елементами майбутнього головного символу країни елементи, що відображають складний історичний шлях розвитку української державності, що відповідають канонам світової геральдики, потребам найновітнішої історії і правовим нормам. Автори ескізу великого Державного герба України зазначають, що він має стати символом новітньої Української держави який, фокусує в собі основні етапи його становлення і багатоголового розвитку, служить втіленням національної ідеї, ідеї соборності українських земель і їх демократичного республіканського ладу.

¹ Міллер М. Матеріали до питання про тризуб // Рід та знання. – Ч. IV. – Франкфурт, 1947. – С. 25.

² Скотинський Г. Український герб і прапор. – Львів, 1935. – С. 18.

³ Андрусак М. Тризуб. – Мюнхен, 1947. – С. 50

⁴ Там само. – С. 64.

⁵ Там само. – С. 66.

⁶ Міллер М. Вказ. праця. – С. 26.

⁷ Пастернак О. Пояснення герба Великого Князя Володимира Великого. – Ужгород, 1934. – С. 33.

⁸ Січинський В. Український тризуб і прапор. – Вінніпег, 1953. – С. 17.

⁹ Гломозда К., Павловський О. Українська національна символіка: походження, традиції, доля. – К., 1989. – С. 23 – 24.

¹⁰ Рыбаков Б. Знание собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X – XII вв. // Советская археология. – 1940. – С. 24.

¹¹ Модзалевський В., Нарбут Г. Про питання про державний герб України // Наше минуле. – Ч. 1. – К., 1918. – С. 20.

¹² Грушевський М. Українська гербова народна Воля. – К., 1917. – С. 36.

¹³ Паучок В.К. Етногенез українського народу і становлення національної символіки. – Тернопіль, 1993. – С. 175.

¹⁴ Там само. – С. 177.

В статтє осуцествлен исторический экскурс в процесс становления тризуба как национального, а затем государственного символа Украины.

Ключевые слова: знаки-символы, атрибутика, государственная и национальная символика, Малый Герб Украины, Большой Герб Украины.

The article carried out the history of trident as a national and state symbol of Ukraine.

Key words: signs, symbols, attributes, state and national symbols, Small Emblem of Ukraine, Grand National Emblem of Ukraine.